

- институт; Воронеж: Издательство НПО “МОДЭК”, 2000. – 144 с. (Серия “Библиотека психолога”).
8. Холодная М.А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования / Марина Александровна Холодная. – 2-е изд., перераб. и доп. – С-Пб.: Питер, 2002. – 272с.
 9. Шендрик И.Г. Образовательное пространство субъекта и его проектирование / Иван Григорьевич Шендрик. – М.: АПКИПРО, 2003. – 156с.
 10. Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / Витольд Альбертович Ясвин. – М.: Смысл, 2001. – 365 с.

УДК 378.14

О.А. Попова

**ТЕКСТОВА ОСНОВА РОБОТИ НАД УКРАЇНСЬКИМ ГРАМАТИЧНО
ПРАВИЛЬНИМ МОВЛЕННЯМ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ
ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ**

У статті розглядається текст як засіб розвитку граматично правильного мовлення, визначаються основні види роботи з текстом, що сприяють мовленнєвому розвитку майбутніх педагогів гуманітарних спеціальностей.

Text as the means of development of grammatically correct speech is presented, main kinds of working with the text in the process of speech development of the future teachers of humanities are defined.

Розвиток україномовного освітнього простору є одним із пріоритетів державної політики України. Якісна підготовка педагогічних кадрів, формування професійної культури вимагають формування мовної особистості майбутнього вчителя. Як відомо, складовою професійно-педагогічної компетенції є комунікативна, у її основі лежить граматично правильне мовлення: за законами граматики відповідно до умов комунікативної ситуації створюються тексти. Розвинуте граматично правильне мовлення майбутнього педагога передбачає, що мовець володіє значною кількістю граматичних моделей, правилами наповнення, перетворення, сполучуваності та вміє вибирати й об'єднувати їх під час професійного спілкування.

Аналіз наукової літератури свідчить, що проблема граматичної правильності, зокрема в аспекті культури мовлення завжди цікавила дослідників (І. Білодід, Л. Булаховський, І. Вихованець, Б. Головін, Г. Іжакевич, С. Єрмоленко, М. Жовтобрюх, А. Коваль, М. Пилинський). Наукові висновки лінгвістів та рекомендації до правильного використання окремих граматичних одиниць знайшли своє відображення в теоретичних працях, підручниках і посібниках із культури мовлення, у посібниках із ділового мовлення (Н. Бабич, А. Коваль, П. Мовчан, П. Одарченко, Д. Павличко, М. Пентиліук, Г. Сагач, О. Сербенська, М. Стельмахович).

Нині теоретично розроблюються й практично втілюються антропоорієнтовані методики, такою є когнітивна методика навчання української мови; вона визначає сукупність взаємопов'язаних та взаємозумовлених способів і засобів опанування мовних одиниць як основи пізнання й формування концептуальної та мовної картин світу і певного результату створення образу світу в уяві кожного [4: 5]. У когнітивній методиці навчання відбувається на текстовій основі, оскільки текст є носієм інформації, засобом пізнання довкілля, формування в учнів національно-мовної картини світу.

Основні засади когнітивної методики все ширше впроваджується як у практику шкільного навчання, так і у вищій школі. Отже, у розв'язанні проблеми розвитку граматично правильного мовлення майбутніх педагогів гуманітарних спеціальностей на засадах

когнітивної методики вважаємо актуальним звернення до тексту як основної одиниці та засобу навчання.

Мета статті: визначити наукові основи застосування текстів у навчальному процесі у вищій школі, окреслити види роботи з текстом, що забезпечують розвиток українського граматично правильного мовлення студентів.

У сучасній науковій літературі текст розглядається у рамках декількох наукових напрямів: лінгвістики тексту (І. Гальперин, Г. Колшанський, З. Тураєва, К. Філіппов), семіотичної текстології (Ю. Лотман, Ч. Моррис, Ч. Пирс), лінгвокультурології (В. Карасик, В. Маслова, Ю. Степанов), психолінгвістики (Л. Виготський, О. Леонт'єв, М. Жинкін), когнітивної лінгвістики (Т.А. ван Дейк, О. Кубрякова), функціональної стилістики (В. Виноградов, М. Кожина).

Для нашого дослідження важливим є визначення тексту як писемного або усного мовленнєвого масиву, що становить “лінійну послідовність висловлювань, об’єднаних у ближчій перспективі смисловими й формальними граматичними зв’язками, а в загальнокомпозиційному, дистантному плані – спільною темою і сюжетною заданістю” [5: 679]. Як відомо, мова дана нам у текстах, саме вони є об’єктивно існуючою реальністю. Як стверджував Л. Щерба, тексти – це сукупність усього, що говорить й розуміється, це “поєднання окремих членів мовної структури в одне якісно нове ціле” [6: 26]. За визначенням Г.Винокура мова “загалом є лише тоді, коли вона використовується”, а джерелом усіх лінгвістичних спостережень є писемні та усні тексти.

Вибір тексту як основного засобу навчання (дидактичної одиниці) пояснюється тим, що в тексті функціонують одиниці всіх мовних рівнів, об’єднані відповідно до законів текстотворення, що передбачають збереження логіко-змістової єдності висловлювання з урахуванням жанрово-стильових особливостей. Для розвитку граматично правильного мовлення звернення до тексту має особливе значення, адже граматичні форми набувають своєрідних функціонально-стилістичних, комунікативних значень тільки в реальному застосуванні, тобто в тексті.

Для методики навчання мови важливим є розуміння тексту не тільки як єдності лінгвістичних ознак, а й як результату творчої діяльності людини [3: 9]. За кожним текстом стоїть не тільки система мови, а й діяльність мовної особистості. Як слушно зауважував М. Жинкін, “у процесі спілкування людина говорить не окремо придуманими реченнями, а одним задуманим текстом [1: 45]”. Отже, текст виступає як одиниця комунікації, співвідноситься з механізмами породження й сприйняття мовлення, з процесом засвоєння мови, що має бути враховано в навчальному процесі. У цілому текст як феномен існування мови стає вихідним моментом і кінцевим результатом навчання усіх дисциплін, не тільки мовного циклу.

У роботі з текстами відбувається становлення й розвиток мовної особистості. Системне використання текстового матеріалу забезпечує формування предметної, етнокультурологічної, мовної, прагматичної й комунікативної компетенції студента. Таким чином, текст як продукт функціонування мови та діяльності мовної особистості є релевантною дидактичною одиницею для реалізації комунікативної мети навчання. У навчальному процесі текст – це засіб формування ціннісних орієнтацій, комунікативної, лінгвістичної, культурологічної (українознавчої) компетенцій студентів, а для студента текст є джерелом інформації, об’єктом розуміння й вивчення. Як відомо, для досягнення комунікативної мети тексти повинні відповідати таким характеристикам: змістовність, зрозумілість, логічність, зв’язність, смислова та структурна завершеність і мають бути оформлені за допомогою мовних засобів, у тому числі граматичних.

Текст як основний засіб навчання в когнітивній методиці дає змогу визначити особливості функціонування мовних одиниць на всіх рівнях, повторити мовленнєвознавчі відомості (визначити тип, стиль мовлення, способи об’єднання речень у межах складного синтаксичного цілого, засоби зв’язку речень у тексті, здійснити актуальне членування

речення тощо). Саме на рівні тексту відбувається засвоєння особливостей граматичної будови мови та функціонування граматичних одиниць.

Отже, текст як основний засіб роботи над українським граматично правильним мовленням студентів може виступати у різних якостях, зокрема як:

- засіб ілюстрації мовних явищ (функціонування певної норми);
- зразок (модель) для наслідування мовцем у дотриманні певної норми;
- джерело лінгвістичної інформації щодо окремих випадків вживання;
- матеріал для організації ситуативних (комунікативних) вправ;
- результат власної мовленнєвої діяльності.

Тексти, що використовуються для роботи над розвитком граматично правильного мовлення, можна класифікувати за різними критеріями: джерелом, функціонально-стильовими особливостями, тематикою, обсягом, граматичною та комунікативною доцільністю, інформаційною насиченістю (інформаційним інтересом), ціннісними характеристиками, функціональними типами та навчальним завданням. Так, за інформаційною насиченістю (інформаційним інтересом) можна виділити наступні види текстів: комунікативно-інформаційні, емоційно-інформаційні, професійно-інформаційні; ціннісно-орієнтовані, інформаційні. За ціннісними характеристиками можна виділити професійно значущі і прецедентні тексти, тобто ті, що мають особливу значущість для особистості, і до них багаторазово звертаються в дискурсі цих особистостей. За навчальним завданням виділяємо функціональні типи текстів: тексти-еталони (для аналізу, наслідування), тексти-кліше (етикетні формули), текст-прототип, текст-схема, алгоритм, інструкція, тексти для перекладу, тексти, що потребують видозміни, тексти для редагування, деформовані тексти (спеціально спотворенні), текст-каркас (потребує доповнення, розширення), неповні, незавершені, тексти-трампліни.

Управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів у процесі роботи з текстом здійснюється за допомогою вправ та завдань, які ми слідом за авторами когнітивної методики називаємо когнітивно-розвивальними і поділяємо на дотекстові, текстові та післятекстові. Завдання складаються таким чином, щоб удосконалення знань, граматичних умінь і навичок сприяло формуванню української мовної картини світу, соціокультурної компетенції особистості.

Дотекстові завдання граматичного характеру покликані актуалізувати знання лінгвістичної теорії, нагадати або пояснити особливості вживання окремих мовних одиниць, граматичних форм, побудови синтаксичних конструкцій. Такі завдання особливо доречні перед роботою з деформованим текстом, наприклад, пояснення вживання відмінкових закінчень іменників, правил на координації підмета і присудка.

Зауважимо, що слід уникати надмірного захоплення завданнями граматичного характеру. На дотекстовому етапі роботи доречними є завдання, що забезпечують мотивацію роботи з текстом, дозволяють викликати зацікавленість темою, змістом, позицією автора, проблемою, що порушена у тексті. Дотекстові завдання формулюються наступним чином: Як ви розумієте вираз?, Як ви думаєте...?, Як ви собі уявляєте...?, Як би ви відповіли на питання...?, Спрогнозуйте зміст тексту за його назвою.

Текстові завдання передбачають трансформацію тексту: дотримуючись змістових характеристик тексту студент створює вторинний текст. Настанова на дотримання норм української мови у таких видах роботи є комунікативно виправданою: використання певних граматичних форм мовних одиниць зумовлене необхідністю передати, розкрити зміст прочитаного, виявити ступінь розуміння тексту. Текстові види роботи переважно виконуються письмово, при виконанні завдань в усній формі, ефективною є робота в парах.

Серед текстових окремо виділяємо завдання власне граматичного характеру, у яких студентам пропонується дати граматичну характеристику мовної одиниці, знайти приклади дотримання певної норми, пояснити умови вибору певного вживання тощо. Такі завдання акцентують увагу на складних випадках дотримання граматичних норм, допомагають

студентам здійснювати самоконтроль за використанням окремих форм та конструкцій під час виконання текстових та післятекстових завдань.

Робота з текстом за таких умов забезпечує запам'ятовування мовного оформлення тексту, сприяє накопиченню позитивного мовленнєвого досвіду. У процесі виконання завдання відбувається багаторазове повторення мовних одиниць у різних контекстах, усвідомлюються норми вживання, правила наповнення граматичних структур, оформлення граматичних форм. Основними різновидами текстових завдань для розвитку граматично правильного мовлення майбутніх педагогів є конспектування, складання плану тексту, тез, цитат, анотацій, написання рецензій, складання довідки, створення конспекту ключових слів, створення тематичного тезауруса (словника), складання матриці ідей (основних положень) тексту, відтворення тексту за планом, за конспектом ключових слів, матрицею ідей тощо.

Післятекстові завдання сприяють поглибленому розумінню тексту, розширенню інформаційно-культурного фону, сприяють формуванню граматичної компетенції мовця. Це переважно завдання комунікативного характеру, де студентам пропонується висловити своє ставлення до прочитаного: спираючись на текст, доведіть, що...; що ви можете сказати щодо...; як на вашу думку...; аргументуйте свою відповідь..., уточніть...; порівняйте...; чому...?. Виконуючи завдання, студент використовує знання мови для досягнення комунікативної мети, а володіння граматичною системою мови стає умовою здійснення комунікативної діяльності.

Післятекстові завдання можуть виконуватися як в усній, так і в писемній формах, частим є усне обговорення проблеми з усіма членами групи. З метою підвищення уваги до правильності оформлення усних висловлювань пропонуємо залучати до роботи експертні групи змінного складу. Помилки у висловлюваннях студентів виправляються лише ті, що спотворюють зміст думки, а порушення граматичних норм фіксуються експертами, а потім аналізуються, даються поради щодо усунення помилок.

Проведений аналіз наукових джерел, вивчення практики роботи та дослідне навчання дозволяє стверджувати, що робота над розвитком граматично правильного мовлення значно підвищується, якщо здійснюється на текстовій основі, оскільки дозволяє поєднувати в єдине ціле і процес пізнання граматичної будови мови та оволодіння мовленнєвою діяльністю майбутніми педагогами. Проте окреслені види роботи з текстом для розвитку граматично правильного мовлення у майбутніх педагогів не є вичерпними. А тому методика використання текстів у навчанні мови у вищих навчальних закладах потребує свого подальшого дослідження й впровадження в навчальний процес.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Жинкин Н. И. Речь как проводник информации. – М.: Политиздат, 1982. – 250 с.
2. Москальская О. И. Грамматика текста. – М.: Высш. шк., 1981. – 183 с.
3. Пентилюк М., Нікітіна А., Грошкіна О. Концепція когнітивної методики навчання української мови // Дивослово. – 2004. – №8. – С. 5 – 9.
4. Українська мова. Енциклопедія / В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін. – К.: Укр. енциклопедія, 2000. – 752 с.
5. Щерба Л.В. О тройком аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании // Л.В. Щерба. Языковая система и речевая деятельность. – Л.: Наука, 1974. – С. 24-39.

УДК 378

М.М. Починкова

ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ ДИСТАНЦІЙНОГО КУРСУ “ПРАКТИКУМ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ”

У статті розглянуто загальнодидактичні та лінгводидактичні принципи побудови дистанційного курсу “Практикум з української мови” у ВНЗ.